

Н.Л. Бондаренко-Зелінська*

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДГОТОВКИ ЦИВІЛЬНИХ СПРАВ ДО СУДОВОГО РОЗГЛЯДУ ЗА НОВИМ ЦИВІЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

В умовах інтеграції України до європейського співтовариства одним з пріоритетних напрямків вдосконалення цивільного судочинства є покращення процесуально-правової регламентації оптимального порядку розгляду та вирішення цивільних справ судами загальної юрисдикції. Основна увага законодавця має бути зосереджена на вдосконаленні існуючих і створенні нових процедур, інститутів й механізмів, покликаних забезпечити ефективний та оперативний захист суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів фізичних та юридичних осіб. В умовах інтеграції українського законодавства до стандартів Європейського Союзу ми не можемо залишити поза увагою сумну практику рішень Європейського суду з права людини, в яких одним із основних відмічається порушення розумних строків розгляду та вирішення справ судами.

В юридичній літературі справедливо відзначалось виняткове значення належної правової регламентації підготовки цивільних справ до судового розгляду, від рівня проведення якої значною мірою залежить законність і обґрунтованість судових рішень та якість та ефективність правосуддя в цілому. Різноманітні пропозиції з цього приводу висловлювались в різний час в працях В.К. Пучинського, П.В. Логінова, С.А. Ташназарова, В.Ф. Ковіна, Б.М. Лапіна, Г.О. Жиліна, Г.О. Світличної, О.С. Шумейко, О.О. Якименка та інших науковців. Проте переважна більшість досліджень присвячених даній проблематиці проводилась ще до прийняття та набрання чинності новим Цивільним процесуальним кодексом України і не може слугувати достатнім теоретичним підґрунтям для подальшого розвитку процесуального законодавства в частині підвищення ефективності, вдосконалення та оптимізації порядку підготовки справ до судового розгляду.

Прийнятий у березні 2004 року новий Цивільний процесуальний кодекс України, який вступив у силу 1 вересня 2005 року, зробив якісно новий крок у правовому регулюванні правовідносин, що виникають при підготовці цивільної справи до розгляду: ним суттєво змінено зміст даної процесуальної стадії, запроваджено її нову процесуальну форму, закріплено обов'язковість проведення підготовки в апеляційному та касаційному провадженнях, здійснено низку інших суттєвих змін. Крім того, в процесі розробки та прийняття даного кодексу з різних суб'єктивних та об'єктивних причин були втрачені окремі ефективні дефініції, що визначали порядок підготовки справ до судового розгляду. Окремі питання, нерегульовані ЦПК 1963 року, так і не знайшли своєї правової регламентації в новому цивільному процесуальному законодавстві.

В зв'язку з цим метою даної статті є визначення проблем правового регулювання підготовки цивільної справи до судового розгляду та надання пропозицій щодо закріплення такого порядку підготовки, який би адекватно відображав потреби сучасного судочинства.

Перш за все, відзначимо, що стадія підготовки є наступною після відкриття провадження у справі і є обов'язковою у будь-якій цивільній справі. В юридичній науці обґрунтування даної думки здійснювалось в працях В.К. Пучинського, С.А. Ташназарова, Є.С. Шумейко,

© Бондаренко-Зелінська Н.Л., 2006

* в.о. старшого викладача кафедри цивільно-правових дисциплін Хмельницького університету управління та права, молодший науковий співробітник Подільської лабораторії Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва АПРН України

Г.О. Світличної В.П. Логінова Г.А. Жилина, І. Бачиленка¹ та ін. Метою цього етапу цивільного судочинства є забезпечення умов для правильного та своєчасного розгляду справи у відповідному провадженні, й на досягнення даного результату повинні бути спрямовані всі підготовчі дії суб'єктів процесуальних правовідносин. Засобом досягнення даної мети є виконання комплексу специфічних завдань, які визначають основні напрямки діяльності учасників процесу.

Завдання підготовки цивільних справ до судового розгляду²:

1. визначення фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи (предмету доказування);
2. визначення характеру спірного правовідношення сторін та норми права, яка підлягає застосуванню;
3. визначення складу учасників процесу (в конкретній справі), їх процесуального становища та способів забезпечення своєчасної явки цих суб'єктів в судові засідання;
4. визначення кола доказів, необхідних для вирішення справи та забезпечення їх своєчасного надання;
5. сприяння примиренню сторін.

Правильне уявлення про мету та завдання кожної процесуальної стадії як окремого етапу цивільного процесу, має вирішальне значення для визначення конкретного обсягу необхідних у справі підготовчих дій, функціональних напрямків діяльності учасників процесу, реалізації їх процесуальних прав та виконання процесуальних обов'язків і сприяє якнайшвидшому досягненню процесуальної мети стадії. Тому не викликає сумнівів необхідність формального закріплення вищевказаної мети та завдань стадії підготовки.

На жаль, як і його попередник, новий ЦПК залишив дане питання поза своїм правовим регулюванням. Глава 3 розділу III цього кодексу, яка присвячена порядку підготовки, починається одразу з статей, в яких закріплюється порядок вчинення конкретних підготовчих процесуальних дій.

В даному випадку не може вважатися такою, що закріплює мету підготовки ч. 1 ст. 130 ЦПК, у якій мова йде про “мету проведення попереднього судового засідання” яка визначається як “з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду”.

У зв'язку з тим, що попереднє судове засідання є процесуальною формою стадії підготовки справи до судового розгляду, в нього не може бути самостійної процесуальної мети. Більше того, врегулювання спору до судового розгляду є складовою завдання стадії підготовки — сприяння примиренню сторін. При чому завданням, що стоїть перед судом на стадії підготовки є сприяння врегулюванню спору до судового розгляду, а не з'ясування можливості такого. Якби воно було метою, то вся діяльність учасників процесу була б спрямована не на створення умов для правильного та своєчасного розгляду а вирішення справи, а тільки на “з'ясування можливості врегулювання спору до судового розгляду”.

¹ Пучинский В.К. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству. — М., 1962; Ташназаров С.А. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству: Дис. ... канд. юрид. наук. — Ташкент, 1988; Шумейко Е.С. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — Саратов 2000; Світлична Г.О. Підготовка до судового розгляду справ окремого провадження: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. — Харків, 1997; Логінов В.П. Предварительная подготовка гражданских дел к рассмотрению в суде кассационной инстанции: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Свердлов. юрид. ин-т. — Екатеринбург, 1991; Бачиленко И. Строго соблюдать закон в стадии предварительной подготовки гражданских дел // Социалистическая законность. — 1955. — № 7. — С. 65. тощо.

² Обґрунтування саме таких мети та завдань стадії підготовки здійснено автором в статтях: Бондаренко Н.Л. Мета стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. — 2003. — № 3-4 (7-8); Бондаренко Н.Л. Завдання стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду // Вісник Київського національного університету. — 2004. — № 60-62. — С. 34-36.

Ще одне суперечливе положення містить ч. 3 ст. 130 ЦПК, яка визначає обсяг питань, що їх суд вирішує, перш ніж перейти до безпосередньої підготовки конкретного судового розгляду: це питання про наявність відмови від позову, визнання позову, бажання сторін укласти мирову угоду або передати справу на розгляд третейського суду.

Можна припустити, що розробники нового кодексу мали на меті вже на стадії підготовки забезпечити виявлення наявності або відсутності таких формальностей, які достовірно виключали б необхідність наступного судового розгляду справи. У зв'язку з цим постає цілком логічне питання про те, чому законодавець зупинився тільки на чотирьох із них. Адже існує низка інших підстав, із якими закон пов'язує недоцільність подальшого провадження у справі. Зокрема, можна згадати підстави закриття провадження у справі (ст. 205 ЦПК) або залишення заяви без розгляду (ст. 207 ЦПК). На нашу думку, в попередньому судовому засіданні суд повинен перевіряти відсутність таких обставин для того, щоб не передавати по суті безспірну або безпідставну вимогу на судовий розгляд.

Звичайно, можна покласти вирішення даного питання на розсуд самих судів. Але, як доводить практика, на сьогоднішній день судді не поспішають брати на себе ініціативу в подібних питаннях, а обмежуються лише тим переліком процесуальних дій, що передбачений ЦПК. Тому вбачається доцільним здійснити окрему регламентацію даного питання нормами глави 3 ЦПК.

Продовжуючи аналіз чинного ЦПК слід відмітити, що, як і кодекс 1963 року, він закріплює перелік процесуальних дій по підготовці справи до розгляду виключно судді (ч. 6 ст. 130).

Звісно, можливості даних учасників процесу як зазначає О.В. Волколуп, порівняно з можливостями судді, вони вельми незначні³, але це не означає, що такі особи не беруть участі у підготовці.

Так, відповідно до ст. 131 ЦПК сторони зобов'язані подати свої докази чи повідомити про них суд тільки до або під час попереднього судового засідання у справі. Тому, вбачається правильною позиція тих науковців, які наголошують на активній участі сторін та інших заінтересованих осіб у підготовці справи до судового розгляду⁴. Адже останні на даному етапі процесу як мінімум подають докази та заявляють клопотання до суду (про забезпечення позову, про витребування доказів тощо).

Тобто, закріплюючи в ст. 130 ЦПК виключно процесуальні дії суду по підготовці справи до розгляду законодавець тим самим безпідставно звужує зміст підготовки, чим створює підґрунтя для можливих порушень процесуальних прав учасників процесу.

Разом із тим, не можна погодитись і з позицією російських процесуалістів, які на законодавчому рівні в новому ЦПК РФ обмежились переліком процесуальних дій судді та сторін⁵. Адже у підготовці справи до розгляду можуть брати участь й інші учасники процесу. Так, наприклад, у випадку порушення справи особою або щодо особи, яка не володіє мовою судочинства або є глухонімою, при підготовці справи та й під час судового розгляду не обійтись без участі перекладача, а у випадку проведення експертизи — експерта.

Таким чином, у ЦПК України має бути чітко закріплено перелік процесуальних дій по підготовці цивільної справи до судового розгляду не тільки судді, а й осіб, які беруть участь у справі та інших учасників процесу.

³ Волколуп О.В. Подготовка уголовных дел к судебному разбирательству в российском уголовном процессе: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. — Краснодар, 1997. — С. 33.

⁴ Арбитражный процесс: Учебник / Под ред. М.К. Треушникова. — М.: Городец-издат, 2003. — С. 340.

⁵ Комментарий к Гражданскому процессуальному кодексу Российской Федерации (постатейный) / под ред. Г.А. Жилина. — М.: ТК Велби, 2003. — С. 149, 313.

Ще один важливий фактор. Новий ЦПК не передбачає яких-небудь особливих правил щодо фіксації ходу підготовки. Більше того, він поширює на дану стадію всі процесуальні гарантії судового розгляду (ч. 11 ст. 130 ЦПК). Разом із тим, вбачається, що на даному етапі цивільне судочинство має свою специфіку. Так основною формою підготовки є попереднє судове засідання в ході якого не здійснюється повної оцінки доказів, не вирішується питання по суті. Діяльність сторін та інших осіб, які беруть участь у підготовці зводиться до висловлення власного волевиявлення щодо руху справи, а також різного роду клопотань: про забезпечення позову, про витребування доказів, про виклик свідків тощо. Тому викликає сумніви необхідність повної фіксації технічними засобами ходу попереднього судового засідання, адже остання потребує додаткових засобів (аудіо, відео носіїв і комп'ютерної техніки тощо), часу та коштів. На нашу думку, фіксування підготовки справи до судового розгляду повинно здійснюватись у журналі судового засідання, а питання про повну технічну фіксацію процесу, повинно вирішуватись тільки у випадку висловлення такого бажання учасниками процесу (наприклад, за заявою особи, яка бере участь у справі або за власною ініціативою суду).

Важливим при розгляді даного питання, на нашу думку є також визначення особливостей фіксування ходу підготовки в так званих безспірних справах (окремого та наказного провадження).

Хоча ЦПК закріпив проведення обов'язковим при підготовці будь-якої справи не залежно від її складності чи інших особливостей проведення попереднього судового засідання. Разом із тим, на відміну від позовного, окреме провадження характеризується активністю суду⁶, відсутністю спору про право та сторін із протилежними інтересами, тому тут не застосовуються такий правовий інститут, як мирова угода, відмова від позову або визнання останнього, дуже обмежена реалізація змагальності, гласності та інших процесуальних принципів. У такому випадку доцільність застосування до справ окремого провадження попереднього судового засідання — процесуальної форми, яка, як зазначає О.О. Якименко, сприяє реалізації принципів публічності та змагальності⁷, викликає сумніви.

Щодо того, в якій все ж таки формі повинні проводитись процесуальні дії щодо підготовки справ окремого провадження до судового розгляду, то для відповіді на дане питання, на нашу думку, доцільно звернутись до ст.ст. 248 та 253 нового ЦПК, які закріплюють особливості підготовки справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою та про усиновлення. Аналіз даних норм дозволяє зробити висновок, що у вищевказаних справах підготовка здійснюється у формі одноособової діяльності судді суду першої інстанції.

На відміну від попереднього судового засідання, здійснення підготовки у формі одноособової діяльності суду не передбачає такої фіксації, як в ході попереднього судового розгляду. Це деякими науковцями вважається суттєвим недоліком даної процесуальної форми, адже відсутність процесуальної фіксації призводить до того, що дії судді не можуть бути процесуально-правовими⁸.

Хотілося б наголосити на тому, що проведення підготовки у формі одноособової діяльності судді не означає проведення підготовки без належної фіксації. Таке хибне, на нашу думку ототожнення стало результатом недосконалого регулювання відповідної процесуальної форми ЦПК 1963 року. При належній регламентації дана процесуальна форма стане ефективним гарантом захисту прав і законних інтересів учасників процесу на даному етапі цивільного судочинства.

⁶ Відповідно до ч. 2 ст. 235 нового ЦПК України з метою з'ясування обставин справи суд може за власною ініціативою витребувати необхідні докази.

⁷ Див.: Якименко О. Процесуальна форма стадії підготовки цивільних справ до судового розгляду // Право України. — 2001. — № 9. — С. 50.

⁸ Якименко О. Підготовка цивільних справ до судового розгляду (процесуальне оформлення) // Право України. — № 12. — С. 44-45.

В юридичній літературі до набрання чинності новим ЦПК висловлювались різні пропозиції щодо процесуальної фіксації одноосібної діяльності судді у підготовці справи до розгляду.

Так, окремі автори вважали, що процесуальні дії судді у підготовці справи до судового розгляду, які він вчиняє поза судовим засіданням доцільно оформляти протоколом⁹, мотивуючи свою позицію тим, що саме протокол є основним засобом, за допомогою якого вищестоящий судовий орган може виявити порушення процесуального законодавства, полегшує перевірку законності та доцільності вчинення тих чи інших процесуальних дій.

Дана точка зору знаходить часткове закріплення в ЦПК України, відповідно до ч. 1 ст. 200 якого “під час вчинення окремої процесуальної дії поза судовим засіданням складається саме протокол”. Також кодекс передбачив можливість застосування технічних засобів при складанні протоколу, що повинно сприяти повній фіксації таких процесуальних дій.

Разом із тим, виступаючи ефективним засобом фіксації окремої процесуальної дії, протокол не може охопити всю сукупність процесуальних дій, які вчинятимуться суддею по підготовці справи окремого провадження до судового розгляду. В зв'язку з цим, вбачається правильною точка зору тих авторів, які заперечують необхідність протокольного закріплення всіх процесуальних дій судді підготовчого характеру за виключенням випадків передбачених ЦПК¹⁰, наприклад, при огляді доказів за їх місцезнаходженням (ст. 140).

Відповідно до ч. 2 ст. 208 ЦПК, питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, клопотання та заяви осіб, які беруть участь у справі, зупинення або закриття провадження у справі, залишення заяви без розгляду вирішуються судом шляхом постановлення ухвал. Тому логічним є висновок, що фіксування процесуальних дій судді у підготовці справ окремого провадження повинні здійснюватись шляхом постановлення відповідних ухвал.

Активна роль суду та відсутність у справах окремого провадження спору про право, а відповідно і сторін із протилежними інтересами дозволяє із значною впевненістю стверджувати, що ризик неврахування судом відомостей, повідомлених судді ініціатором процесу (заявником), зводиться до мінімуму.

Таким чином, закріплення одноособової діяльності суду як процесуальної форми підготовки цивільних справ до судового розгляду вбачається цілком виправданим. Фіксація ходу підготовки в даному випадку повинна здійснюватись шляхом постановлення відповідних ухвал.

ЦПК не визначає структуру наказного провадження, що дає окремим науковцям підстави стверджувати, що наказне провадження включає в свою структуру дещо інші стадії, ніж позовне¹¹. З цієї позицією не можна погодитись, оскільки для існування того чи іншого процесу, а також його стадій не є обов'язковим, щоб закон встановлював порядок їх руху або формально закріплював останні. Наказне провадження, як і будь-який інший вид цивільного судочинства, є явищем об'єктивної дійсності й складається із стадій, зміст яких визначається характером провадження, його метою. В зв'язку з цим стадії наказного провадження хоча і будуть різнитися від відповідних етапів позовного¹², але за структурою є подібними.

Тобто, підготовка справи до розгляду має місце і в справах наказного провадження. Даному твердженню не суперечить той факт, що про видачу судового наказу по даній категорії справ

⁹ Шумейко Е.С. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.03. — Саратов, 2000. — С. 55; Будаев Г. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству // Советская юстиция. — 1980. — № 19. — С. 8.

¹⁰ Ташназаров С.А. Подготовка гражданских дел к судебному разбирательству: Дис. ... канд. юрид. наук. — Ташкент, 1988. — С. 123.

¹¹ Черёмин М.А. Приказное производство в российском гражданском процессе. — М.: Городец, 2001. — С. 125.

¹² Слід звернути увагу, що процесуальні стадії наказного провадження порівняно із стадіями позовного мають якісно інший зміст, скорочені строки, спрощений порядок, відсутність фіксування процесуальних дій технічними засобами та низку інших особливостей.

рішення приймається без судового засідання. Відсутність судового засідання в даному випадку не означає відсутності стадії судового розгляду, просто останній здійснюється у формі одноособової процесуальної діяльності судді.

Очевидно, що якщо питання про видачу судового наказу розглядається за відсутності заінтересованих осіб, суддя має дуже ретельно перевіряти всі подані заявником документи, які підтверджують обґрунтованість та безспірність вимог останнього, оскільки він не матиме можливості зробити це на стадії судового розгляду. В зв'язку з цим основна маса процесуальних дій повинна бути спрямована на підготовку такої справи до судового розгляду і процесуальна форма даної стадії суттєво відрізняється від позовного провадження.

В зв'язку з цим вбачається за потрібне внести відповідні зміни до чинного ЦПК, якими закріпити норму про обов'язковість проведення підготовки в справах наказного провадження. Враховуючи, що характерною рисою даного виду судочинства є відсутність судового засідання, підготовка справи тут, як і в окремому провадженні, повинна здійснюватись у формі одноособової діяльності судді суду першої інстанції.

Тісно з цим пов'язане питання процесуального оформлення моменту закінчення попереднього судового засідання та підготовки справи в цілому.

Відповідно до ч. 10 ст. 130 ЦПК про процесуальні дії, які необхідно вчинити до судового розгляду суд повинен постановити ухвалу. Із змісту даної статті не зрозуміло правову природу даного процесуального документу. Чи є ця ухвала своєрідним планом дій, чи процесуальним оформленням підготовчих дій, які вчиняються поза попереднім судовим засіданням? На нашу думку, мова йде про процесуальні дії, необхідність вчинення яких залишається після закінчення попереднього судового засідання.

Так, наприклад, призначена на стадії підготовки експертиза, проводиться, як правило, вже після закінчення попереднього судового засідання і на момент його закінчення засідання ще немає результатів експертного дослідження. Очевидно, що для того, щоб призначити справу до розгляду, потрібно спочатку дочекатися результатів експертизи, залежно від яких і вирішувати питання про можливість подальшого судового розгляду.

Принагідно зауважимо, що в даному випадку потрібно говорити про постановлення мотивованого процесуального акту. Адже кодекс не передбачає вичерпного переліку процесуальних дій у підготовці справи, конкретний зміст процесуальної діяльності суду визначається ним за власним переконанням. Тому для уникнення можливих зловживань із боку суддів, безпідставного проведення окремих процесуальних дій, які могли б затягнути процес (наприклад, призначення експертизи у справі), на нашу думку, потрібно зобов'язати суд обґрунтовувати необхідність проведення тієї чи іншої процесуальної дії, шляхом постановлення мотивованої ухвали.

Неоднозначно сприймається і норма ст. 156 ЦПК України, яка містить положення наступного змісту: "Після закінчення підготовки справи до судового розгляду суддя постановляє ухвалу, в якій зазначає, які підготовчі дії ним проведені, і встановлює дату розгляду справи". Тобто мова йде про постановлення ухвали "після закінчення підготовки справи до судового розгляду".

Між стадіями підготовки справи та судового розгляду не існує будь-якого часового розриву: завершення першої стадії гармонійно переходить у початок наступної. Коли це було б інакше, то, як слушно зазначено у спеціальній літературі, існував би проміжок часу непроцесуального характеру, що суперечить процесуальному законодавству¹³. Тому підготовка справи закінчується

¹³ Ковин В.Ф. Юридические гарантии правильного применения норм гражданского процессуального права // Проблемы применения норм гражданского процессуального права / Отв. ред. К.И. Комиссаров. — Свердловск, 1976. — Вып. 48. — С. 97.

в момент початку наступної процесуальної стадії — судового розгляду. Очевидно, що “дата розгляду справи” не може визначитися в день його проведення.

В даному випадку доцільно говорити про готовність справи до розгляду, тому виносити ухвалу про закінчення підготовки на даному етапі, на нашу думку, вбачається передчасним.

Викликає зауваження і вимога законодавця зазначати в ухвалі підготовчі дії, які проведені суддею у підготовці (ст. 156 ЦПК). Адже з однієї сторони хід попереднього судового засідання фіксується в журналі судового засідання, а з іншої — суд є не єдиним учасником процесу, який здійснює підготовку, чому ж у переліку повинні бути тільки процесуальні дії вчинені ним?

Недоцільним також вбачається закріплення на законодавчому рівні спеціального строку протягом якого після визнання справи достатньо підготовленою суддя повинен призначити судовий розгляд. Час підготовки по суті включається в загальний строк розгляду та вирішення справи. Тому суд сам заінтересований в якнайшвидшому проведенні судового розгляду у справі. В контексті вищевказаного очевидною є потреба привести зміст ст. 156 ЦПК до реальної юридичної практики.

Підводячи підсумок, хотілося б підкреслити, що зазначений вище перелік проблемних питань не є вичерпним. Слід констатувати низку суттєвих проблем правового регулювання підготовки справ до судового розгляду новим ЦПК. Потребують подальшого дослідження питання вдосконалення порядку проведення попереднього судового засідання; процесуального оформлення підготовчих дій учасників процесу; особливостей підготовки до судового розгляду справ у порядку апеляційного, касаційного інших проваджень тощо. Без вирішення даних питань неможливо говорити про оптимальну та ефективну процедуру підготовки цивільних справ до судового розгляду і, відповідно, про якість правосуддя в цілому.

Вдосконалення правового регулювання порядку підготовки цивільних справ до судового розгляду дозволить створити надійний механізм розгляду та вирішення цивільних справ, що буде адекватно відображати існуючі реалії. В контексті вищесказаного в якості можливих варіантів реформування цивільного процесуального законодавства можна розглядати його зміну в сторону раціоналізації та оптимізації її цивільних процедур, зокрема шляхом створення можливості вирішувати правовий спір, не доводячи справу до судового розгляду.

*Стаття рекомендована до друку кафедрою цивільно-правових дисциплін
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 6 від 3 лютого 2006 року)*

